

УДК 37.013.3.014.6

ЯКІСТЬ ОСВІТИ: ДО ГЕНЕЗИ ПОНЯТТЯ

Біляковська О.О., к. пед. н., доцент,
доцент кафедри загальної та соціальної педагогіки
Львівський національний університет імені Івана Франка

Стаття присвячена аналізу сучасних підходів щодо розуміння сутності понять «якість», «освіта», «якість освіти», висвітлених у наукових джерелах, простежено взаємозв'язки між ними. Розглянуто категорію «якість освіти» у філософському, соціологічному, соціальному та педагогічному контекстах. Якість освіти представлено як ієрархічну систему, а також визначено її компоненти.

Ключові слова: освіта, якість, якість освіти, особистість, система.

Статья посвящена анализу современных подходов к пониманию сущности понятий «качество», «образование», «качество образования», освещенных в научных источниках, прослежены взаимосвязи между данными понятиями. Рассмотрено категорию «качество образования» в философском, социологическом, социальном и педагогическом контекстах. Качество образования представлено как иерархическая система, а также определены его компоненты.

Ключевые слова: образование, качество, качество образования, личность, система.

Bilyakovska O.O. QUALITY OF EDUCATION: TO THE ORIGIN OF A CONCEPT

The article deals with the analysis of modern approaches to the understanding of the concepts “quality”, “education”, “quality of education” that are covered in scientific resources; the connections between these concepts are traced. The category “quality of education” in philosophical, sociological, social and pedagogical contexts is studied. Quality of education is presented as a hierarchical system, and its components are specified.

Key words: education, quality, quality of education, personality, system.

Постановка проблеми. Сьогодні освіта, зокрема вища, відіграє важливу роль, оскільки інтелектуальний потенціал держави («людський капітал»), який гартується у вищих навчальних закладах, стає визначальним фактором соціально-економічного розвитку країни, рушієм науково-технічного прогресу.

За умов інтеграційних і глобалізаційних процесів, які проходять у світовому освітньому просторі, питання забезпечення якості освіти набуває особливої актуальності і потребує комплексного дослідження. Модернізація освітньої системи України в контексті вимог ЄС зумовлена європейським вектором розвитку системи вищої освіти. Відповідність вітчизняної освіти світовим стандартам є стратегічним завданням на сучасному етапі розвитку українського громадянського суспільства. Для реалізації визначеної стратегії пріоритетним завданням сьогодні є забезпечення якості освіти на всіх етапах і освітніх рівнях.

У документах країн-учасниць Болонського процесу проблемі забезпечення якості освіти приділяється значна увага. Так, у Бергенському комюніке [8] країни-учасниці об'єднують зусилля для підвищення якості освіти у діяльності вищих навчальних закладів шляхом прийняття та впровадження Стандартів та рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському освітньому просторі [18], які є визначальними у сфері вищої освіти (Лондонське комюніке [16]).

Важливим кроком, спрямованим на підвищення якості вітчизняної системи освіти було схвалення Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, у якій наголошено, що одним із ключових напрямів державної освітньої політики має стати підвищення її якості [15]. До того ж у Законі України «Про вищу освіту» вперше з'являється окремий розділ, який присвячується проблемі забезпечення якості вищої освіти [9].

Отже, проблема якості освіти є важливою складовою модернізації сучасної освітньої системи та запорукою інтеграції України в європейський і світовий освітній простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що якість освіти є складною філософською, соціальною, педагогічною, управлінською й економічною науковою категорією. Вітчизняні та зарубіжні науковці розглядають якість освіти у кількох аспектах: соціально-філософському, педагогічному (В. Андрущенко, М. Згуровський, В. Кремень, В. Лугай, О. Ляшенко, М. Михальченко, С. Ніколаєнко, В. Огнев'юк, М. Степко, О. Субетто та ін.), філософсько-освітньому, управлінському (Р. Браун, В. Луговий, Т. Лукіна, В. Батурін, О. Величко, В. Вікторов, А. Гофрон, С. Калашнікова, Е. Салліс, Ж. Таланова, Т. Хлебнікова та ін.), суспільно-економічному, соціологічному (К. Корсак, А. Нові-

ков, М. Романенко, С. Щудло, Н. Щипачова та ін.). Водночас, незважаючи на достатню розробленість окресленої проблематики, проблема якості освіти залишається актуальною та потребує подальшого розгляду, зокрема в контексті становлення та розвитку як категорії.

Постановка завдання. Зважаючи на вищевикладене, вважаємо завданням статті здійснити теоретичний аналіз підходів до розуміння сутності поняття «якість», «освіта», «якість освіти», а також визначити структурні компоненти якості освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному постіндустріальному суспільстві термін «якість» присутній в усіх сферах людської діяльності (від якості товарів та послуг, інформаційно-комунікаційних технологій до якості життєдіяльності й освіти).

Якість – фундаментальна категорія, яка визначає усебічність світобудови, соціального устрою та діяльності людей. Учені вважають, що як філософську категорію уперше її намагався проаналізувати ще у IV ст. до н. е. давньогрецький філософ Арістотель. У «Метафізиці» він розкриває це поняття як «...видову відмінність сутності <...>, круг – деяка якісно визначена фігура, оскільки ця фігура без кутів, отже якістю є ознака, що робить відмінною родову сутність у її видовій своєрідності від іншої сутності, яка належить до того ж роду». Мислитель стверджував, що «своєрідною ознакою якості може вважатися та обставина, що про подібне та неподібне говориться лише стосовно нього» [2, с. 32]. Тобто Арістотель розумів якість як стійку властивість, якій характерні переходи. Зокрема, детально аналізуючи категорію якості, Арістотель виділяє чотири її різновиди. Демокрит і Галілей якість розділяли на суб'єктивну (від розуміння людиною) й об'єктивну (відношення до речей). Кант, досліджуючи категорію «якість», розглядав якість стосовно понять «річ у собі» і «річ для нас».

Філософ Г. Гегель розглядає діалектичну категорію «якість» у контексті буття. «Якість є насамперед тотожна з буттям, визначеність, так щось перестає бути тим, чим воно є, коли воно втрачає свою якість» [5, с. 216, 261]. До того ж Г. Гегель детально обґрунтував взаємозв'язок між якістю та кількістю, сформулював закон переходу кількості в якість, використавши при цьому поняття міри, де міра відображає межу між однією якістю й іншою у кількісному відношенні. Отже, філософська категорія «якість» відображає важливий аспект об'єктивної дійсності – визначеність. Водночас філософи наголошували на

особливості категорії якості як основи для розвитку духовності та виявлення сутності людського буття.

Якість – категорія філософська, об'єктивна і загальнонаукова. У «Словнику української мови» якість визначено як ступінь вартості, цінності, придатності чого-небудь для його використання за призначенням [19, с. 529]. І. Лернер розуміє якість як властивість об'єкта, що становить його стійкість, сталість і виявляє його сутнісну характеристику [13, с. 21]. Російські науковці С. Шишов і В. Кальней розглядають два види якості: абсолютну і відносну. Абсолютна якість – це найвищий стандарт, яким володіє предмет і його неможливо поліпшити. Відносна якість – це: а) відповідність нормам, які визначені виробником або відповідають вимогам конкретного об'єкта; б) відповідність запитам споживача, тобто задоволення реальних споживачів [21, с. 85–93].

У педагогіці поняття «якість» – це системна методологічна категорія. Вона відображає ступінь відповідності результату поставленій меті. Якість – комплексне поняття, що характеризує ефективність усіх сторін діяльності: розробка стратегії, організація освітнього процесу тощо [12, с. 71]. Можемо стверджувати, що якість – всеосяжна інтегральна характеристика освітньої діяльності, її результатів і основний показник діяльності й організації освітнього процесу.

Залежно від запитів та обставин поняття «освіта» можемо трактувати по-різному. Освіта – це і соціальний феномен, і процес, і результат, і система, і товар. В «Українському педагогічному словнику» поняття «освіта» подається як духовне обличчя людини, яке складається під впливом моральних і духовних цінностей, що є надбанням її культурного кола, а також процес виховання, самовиховання, впливу, шліфування, тобто процес формування обличчя людини. При цьому головним є не обсяг знань, а поєднання останніх з особистісними якостями, вміннями самостійно розпоряджатися своїми знаннями. За визначенням ЮНЕСКО, освіта – це процес і результат удосконалення здібностей і поведінки особистості, під час якого вона досягає соціальної зрілості та індивідуального зростання [6, с. 241]. Також науковці визначають освіту як цілеспрямовану пізнавальну діяльність людей для одержання знань, умінь чи їх удосконалення. У широкому розумінні освіта – це процес або продукт «формування розуму, характеру чи фізичних здібностей особистості. У технічному сенсі освіта – це процес, за

допомогою якого суспільство через школи, коледжі, університети і т. д. цілеспрямовано передає свою культурну спадщину – спрямоване знання, цінності та навички від одного покоління іншому [1, с. 84]. Н. Якса трактує освіту як: 1) цінність людини, суспільства, які розвиваються; 2) процес навчання і виховання; 3) результат процесу навчання і виховання; 4) вся система освітніх установ в межах конкретного міста, регіону, країни [23, с. 39–40].

У сучасній педагогічній науці освіта розглядається як система, де відбувається освітній процес. Освіта як система характеризується цілісністю, внутрішньою взаємозв'язаністю, організованістю, відкритістю і динамічністю. Освіта – це самостійна система, функцією якої є навчання і виховання членів суспільства, орієнтованих на оволодіння певними знаннями (насамперед, науковими), ідейно-моральними цінностями, вміннями, навичками, нормами поведінки [17, с. 82–83].

Отже, в ході аналізу понять «якість» і «освіта» можемо констатувати, що категорія «якість освіти» розглядається як соціальна, філософська, економічна і педагогічна. Зазначимо також, що оскільки кореневе поняття «освіта» поширюється і на «освіту» як результат (освіченість), і на «освіту» як освітній процес, що дозволяє отримати необхідний результат, то і поняття «якість освіти» належить і до результату, і до процесу.

У короткому термінологічному словнику інноваційних педагогічних технологій пропонується таке визначення якості освіти: «якість освіти – рівень знань і вмінь, розумового, морального і фізичного розвитку тих, хто навчається, на певному етапі відповідно до поставлених цілей; рівень забезпечення навчальної діяльності і надання освітніх послуг учасникам освітнього процесу навчально-виховним закладом» [10]. В «Енциклопедії освіти» поняття якості освіти визначається так: «якість освіти (англ. – quality of education) – певна збалансована відповідність певного освітнього рівня (загальної середньої, професійно-технічної, вищої тощо) численним потребам, цілям, умовам, затвердженим освітніми нормами і стандартами, яка встановлюється для виявлення причин порушення цієї відповідності та управління процесом поліпшення встановленої якості» [7, с. 1017–1018]. У Декларації, прийнятій Міжнародною конференцією з вищої освіти, вказується, що якість освіти – це поняття, яке охоплює всі аспекти діяльності вищого навчального закладу: навчальні та академічні програми, наукову і дослідницьку

роботу, професорсько-викладацький склад і студентів, навчально-матеріальну базу і ресурси [4, с. 171].

Водночас Є. Коротков зазначає, що якість освіти є не лише результатом освітньої діяльності, а й можливостями його досягнення і має бути представлена факторами, що мали вплив та формували освітній результат залежно від цілей освіти, методології, змісту, організації та технології освіти [11]. А. Чемерис у дисертаційному дослідженні розглядає термін «якість освіти» як узагальнений показник розвитку суспільства в певному часовому вимірі; це збалансована відповідність процесу, результату і самої освітньої системи меті, потребам і соціальним нормам (стандартам) освіти, а отже, перелік вимог до особистості, освітнього середовища й системи освіти, яка реалізує їх на певних етапах навчання [20, с. 7].

Заслуговує на увагу точка зору науковців, які зазначають, що «... якість освіти починається із самої особистості людини, розвитку її духовно-творчих можливостей, реалізованих у творчо-перетворюючій діяльності, в результаті якої народжується нова якість. Звідси зрозуміла роль освіти, що покликана забезпечити формування такої особистості, яка здатна здійснити якісні зміни у сфері майбутньої професійної діяльності [3, с. 40].

С. Шишов та В. Кальней трактують якість освіти як «ступінь задоволеності очікувань різних учасників процесу навчання від наданих освітнім закладом освітніх послуг» [21, с. 189].

Соціологічна сутність поняття «якість освіти» досить вдало розкрита С. Щудло у монографії «Вища освіта у пошуках якості Quo Vadis» [Щ]. Дослідниця пропонує тлумачити поняття «якість освіти» як інтегральну конвенційну характеристику освітнього процесу та його результатів, що виражає ступінь їхньої відповідності очікуванням суб'єктів освітнього процесу – від окремого індивіда до суспільства загалом [22, с. 56]. Проблема якості освіти в соціологічному ракурсі розкривається через оцінку відповідності освіти потребам, очікуванням та вимогам суб'єктів освітнього процесу [22, с. 72].

Погоджуємося з думкою О. Ляшенка, який вважає, що «якість освіти – це багатовимірне методологічне поняття, яке рівнобіжно віддзеркалює суспільне життя – соціальні, економічні, політичні, педагогічні, демографічні й інші життєво значущі для розвитку людини сторони життя. Як системний об'єкт її характеризують якість мети, якість педагогічного процесу і якість результату.

Національною доктриною розвитку освіти й чинною законодавчою базою визначено якість мети освіти, а державними стандартами освіти – якість навчальних результатів. Якість педагогічного процесу ще залишається предметом обговорення і дискусій, полем для наукових досліджень і практичної апробації» [14, с. 7–8].

Отже, поняття «якість освіти» можна розглядати як сукупність складових, з яких найвагомішими є ті, що визначають рівень знань, навичок, умінь, компетенцій, рівень розвитку особистісних та фахових властивостей, рис, якостей, досягнень. На державному рівні якість освіти – це відповідність освітньої доктрини соціальним вимогам і нормам (стандартам). Водночас можемо розглядати якість освіти як синтетичну категорію, яка відображає всі компоненти і аспекти розвитку та становлення освіти як системи.

На підставі аналізу літературних джерел та проведеного дослідження визначимо структурні компоненти якості освіти. Науковці (В. Лаптев, С. Калдибаєв, С. Хохлова) представляють якість освіти як ієрархічну систему, компонентами якої є якість результату, якість освітнього процесу і якість умов. Усі компоненти системи взаємозв'язані, і зміни, які відбуватимуться в одному з них, матимуть вплив на інші, тобто якість одного компонента впливає на якість інших. Отже, буде проходити спіралевидний процес розвитку, який матиме позитивний вплив на забезпечення якості всієї системи освіти. Зокрема, визначимо елементи, які належать до якості умов, якості результату та якості процесу.

До якості умов належать такі елементи: рівень матеріально-технічної бази навчального закладу; рівень професійної діяльності викладачів; особистісні риси студентів; рівень навчально-методичного забезпечення; внутрішнє та зовнішнє оцінювання.

Головними складовими якості освітнього процесу є: зміст освітніх програм; менеджмент освітнього процесу; навчально-методичне і матеріально-технічне забезпечення; освітні технології; якісний склад викладачів; якісна підготовка студентів.

Якість результату містить такі елементи: рівень і якість знань студентів; навчально-пізнавальна діяльність студентів; рівень розвитку особистості студента; компетентність випускника; рівень підготовки майбутнього фахівця; конкурентність та працевлаштування випускників; досягнення і динаміка їхнього кар'єрного зростання.

Безумовно, що визначені компоненти й елементи якості освіти можна вважати

умовними, оскільки всі вони тісно між собою пов'язані і взаємозалежні. Так, наприклад, оцінка якості результату обумовлює зміни якості умов і якості процесу, або ж оцінка якості процесу сприятиме розвитку якості умов і суттєво впливатиме на якість результату.

Компоненти якості освіти мають взаємообумовлену структуру, впливаючи на формування подальших його елементів. Так, якість знань, якість навчально-пізнавальної діяльності та розвиток особистості студента впливають на рівень його підготовки та компетентності, а компетентність і якість підготовки майбутнього фахівця підвищує його конкурентоспроможність та сприяє подальшому працевлаштуванню. Особистісні досягнення і кар'єрне зростання випускників вказують на якість результату і на якість освіти загалом.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, різні підходи до виявлення сутності поняття «якість освіти» вказують на багатоаспектність та різноплановість наукових поглядів щодо розуміння цього поняття. Якість освіти, як ієрархічна система, містить взаємопов'язані та взаємозалежні компоненти. Вважаємо, що важливою педагогічною проблемою є належне наукове обґрунтування і конкретизація поняття «якість освіти». Подальшого дослідження потребує визначення чіткої системи критеріїв і показників, які якісно впливають на ефективність освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Александрова О.А. Образование: доступность или качество – последствия выбора / О.А. Александрова // Знание. Понимание. Умение. – 2005. – № 2. – С. 83–93.
2. Аристотель. Метафизика: [сочинения в 4-х т.] / Аристотель; [ред. В. Асмус]. – М. : Мысль, 1975. – Т. 1. – 399 с.
3. Бойцов Б.С. Чего начинается качество? / Б. Бойцов, Ю. Шленов, Ю. Крянев // Высшее образование в России. – 2000. – № 1. – С. 40–46.
4. Вища освіта України і Болонський процес : навч. посіб. / авт. кол. : [М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабин] ; за ред. В.Г. Кременя. – Тернопіль : Навчальна книга. – Богдан, 2004. – 384 с.
5. Гегель Г.В. Ф. Энциклопедия философских наук: в 3 т. / Г.В. Ф. Гегель. – М. : «Мысль», 1974. – Т. 1. – 452 с.
6. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 375 с.
7. Энциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
8. Загальноєвропейський простір освіти – досягнення мети: Комюніке Конференції європейських міні-

стрівосвіти, м. Берген, 19–20 травня 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.edupolicy.org.ua/_dx/main_ua/high-edu_ua/bologna_ua.html.

9. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

10. Короткий термінологічний словник інноваційних педагогічних технологій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oblosvita.com/navigaciya/skrynka/zahody/6264-korotkij-terminologichnij-slovník-innovacijnix-pedagogichnix-technologij.html>.

11. Коротков Є. Концепція якості освіти / Є. Коротков [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/school/manage/gener al/1342/>

12. Крутій К.Л. Моніторинг як сучасний засіб управління якістю освіти в дошкільному навчальному закладі: монографія / К.Л. Крутій. – Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2010. – 172 с.

13. Лернер И.Я. Качества знаний учащихся. Какими они должны быть? / И.Я. Лернер. – М. : Знание, 1978. – 48 с.

14. Ляшенко О. Якість освіти як основа функціонування й розвитку сучасних систем освіти / О. Ляшенко // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 1 (46). – С. 5–12.

15. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року від 25.06.2013 р. №344/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.

16. На шляху до Європейського простору вищої

освіти: відповіді на виклики глобалізації Комюніке Конференції Міністрів європейських країн, відповідальних за сферу вищої освіти, м. Лондон, 16–19 травня 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.edupolicy.org.ua/_dx/main_ua/high-edu_ua/bologna_ua.html.

17. Педагогика: учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко, Е.Н. Шиянов. – М. : Школа-пресс, 2000. – 512 с.

18. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. – К. : Ленвіт, 2006. – 35 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.enqa.eu/indirme/esg/ESG%20in%20Ukrainian.pdf>.

19. Глумачний словник української мови / За ред. В. С. Калашника. – 2-ге вид., випр. і доп. – Х. : Прапор, 2005. – С. 992 с.

20. Чемерис О.А. Педагогічні умови забезпечення якості фундаментальної підготовки майбутніх учителів математики : автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / О.А. Чемирис. – Житомир, 2007. – 20 с.

21. Шишов С.Е. Мониторинг качества образования в школе / С.Е. Шишов, В.А. Кальней. – М. : Российское педагогическое агентство, 1998. – 354 с.

22. Щудло С.А. Вища освіта у пошуках якості: Quo Vadis / С.А. Щудло. – Харків-Дрогобич : Коло, 2012. – 340 с.

23. Якса Н.В. Основи педагогічних знань : навч. посіб. / Н.В. Якса. – К. : Знання, 2007. – 358 с.